

Переважна більшість поляків, втративши державність, сприймала вкрай негативно будь-яке співробітництво з радянською владою, не толерувала власних діячів, які зголосилися до співпраці. Виникло й діяло польське підпілля. Євреї, здобувши рівність, права доступу до праці, навчання, в цілому підтримували владу. Хоч вже з 1940-х рр. зростає число незадоволених навіть серед євреїв, яких широко використовувала влада як найбільш освічених у сфері адміністративно-управлінського апарату, в освіті, силових структурах.

Українці з ентузіазмом зустріли падіння Польщі, схвально радянську політику щодо так званої українізації. Однак наступ на їхні цінності викликав спротив. Діяльність ОУН була глибоко законспірованою, перенесена в основному в Генерал-губернаторство. Советська пропаганда, декларуючи інтернаціоналізм, різною мірою зіштовхувала етноси, провокувала ворожість, зокрема, через нав'язування нових етнонімів, офіційно побутових звертань. Наприклад, польське «пани», «панство» (зміни в плані політизації типового звертання). Проблемні ситуації виникали з питомим етнонімом «жид», який нагально витіснявся етнонімом «єврей». Натомість швидко формувалися нові етнічні й соціальні стереотипи: «націоналіст-петлюрівці», «вороги народу», «служителі культу» – з негативними конотаціями; «пролетаріат», «трудящі селяни», «Червона переможна армія», «служачіє», «товаріщі» – з позитивною конотацією. Їхню дражливість до певної міри нівелювали падіння життєвого рівня, страх репресій, потреби прогудувати сім'ю, усвідомлення неминучості війни, якої очікували по-різному в середовищі українців, євреїв і поляків. Особливо євреїв, які швидко позбавлялися інформації про нацистську політику в Німеччині та окупованих нею країнах.

Юлія Федотова (Енергодар)

Український національно-визвольний рух на Маріупольщині (1941–1943)

Діяльність ОУН є одним з важливих і, відповідно, суперечливих явищ в історії українського національно-визвольного руху. Вивчення питання націоналістичного руху є досить актуальним в умовах розвитку української державності. А завдяки досконалому вивченню історії окремих місцевостей, міст, сіл можливо створення повного літопису історії українського народу.

Про діяльність ОУН у 1941–1943 рр. на Донеччині довгий час нічого не було відомо, а в її окремих населених пунктах та місцинах тим більше. Саме з Маріуполя починається поява націоналістичного підпілля на Донбасі у період нацистської окупації.

Невеликі згадки про існування націоналістів на Донбасі містяться у працях М. Коваля і П. Лаврова. Питання появи та функціонування похідних груп ОУН на східноукраїнських землях досліджують В. Сергійчук і В. Нікольський. Діяльність українського підпілля в Маріуполі розглядали Л. Яруцький, В. Зинов'єва, Д. Титаренко, О. Добровольський.

Після проголошення ОУН(б) 30 червня 1941 р. у Львові незалежності української держави її стосунки з німцями погіршуються. Провід ОУН(б) формує підпільні організаційно-пропагандистські «похідні групи», які відправлялися на східноукраїнські землі (СУЗ), де створювалися осередки організації.

Підпільними осередками на Донеччині керував координаційний центр у Горлівці – Обласний провід ОУН на чолі з Є. Стахівим. Під впливом полінаціонального складу населення краю керівники ОУН змінили свою програму, відійшовши від крайнощів націоналізму.

Згодом у Маріуполі сформувалася найбільша з груп ОУН на Донбасі. Вона налічувала близько 300 чоловік. Головним чином до групи входила інтелігенція, вчителі, лікарі, а також молодь. На чолі групи став М. Стасюк. Діяльність українських націоналістів у Маріуполі стала для міста «відродженням». Місцеві інтелігенти налагодили видавничу справу, відкрили товариство «Просвіта», читальню, театр, хор тощо. Наголошувалося на необхідності усунення слідів «комуністичного виховання», дитячого самоврядування, відновлення авторитету вчителя, підвищення рівня знань тощо.

Однак після короткої ейфорії, яка була викликана звільненням від більшовиків, члени ОУН швидко впевнилися, що Гітлер й не думав надати Україні незалежність та відвів їй роль колоніального придатку великої Германії. Тому відбувається перехід до більш законспірованої і добре налагодженої підпільної діяльності. Оунівці мали явочні квартири, де зберігали друкарські машинки, листівки з гаслами, нелегальну націоналістичну літературу, підроблені документи й зброю.

Однак на початку літа 1942 р. у маріупольському СД стало відомо про підпільну діяльність ОУН. Гестапо вмить узяло її в «розробку». 7(8) червня 1943 р. були проведені арешти учасників групи. Отже, на кінець 1942 р. – середину 1943 р. із «самостійницькою небезпекою» методами гестапівського терору було в основному покінчено. Окупанти без суду та слідства вішали та розстрілювали поборників української самостійності.

Таким чином, у Маріуполі діяв найбільший та найактивніший підпільний осередок ОУН на Донбасі, який не займався терористичною діяльністю, але протидіяв німецьким окупантам й більшовицькому тоталітаризму. Факти діяльності цього підпілля ще потребують перевірки та детального вивчення.

Олег Романько (Симферополь)

Советские партизаны и крымско-татарское население в годы немецкой оккупации (1941–1944)

Советская пропаганда в период войны и советские историки в послевоенное время внушали народу, что подавляющее большинство населения на оккупированных территориях полностью поддерживало партизан. Однако, как это ни покажется парадоксальным, при рассмотрении истории партизанского движения, позиция населения представляется наиболее неоднозначным фактором. Теперь не секрет, что не везде это население относилось к советским партизанам лояльно или даже нейтрально. Были и случаи откровенной вражды. Например, такая ситуация сложилась на вновь присоединенных территориях (Прибалтика, Западная Украина или Западная Белоруссия) или на территориях, где нерусское население было либо преобладающим, либо равным по численности русскому (Кавказ). Именно здесь коллаборационизм принял свои наиболее крайние формы, а советское партизанское движение насчитывало несколько тысяч человек (и местных среди них было ничтожно мало). Хотя нельзя сбрасывать со счетов и такого факта, что в ряде случаев советские партизаны вели себя не лучше немцев, если полагали, что население поддерживает оккупантов.

Нельзя не отметить, что вопрос о поддержке партизан населением, по сути дела, является оборотной стороной вопроса о готовности к коллаборационизму. В случае же со взаимоотношениями партизан и татарского населения на территории Крыма этот тезис как нельзя лучше иллюстрирует сложившуюся ситуацию.

Крымские татары не были преобладающим в этом регионе этносом. Более того, они даже не были равны по численности славянскому населению полуострова. Тем не менее, крымско-татарский фактор явился причиной того, что до середины 1943 г. партизанское движение на территории Крыма фактически было парализовано. Разумеется, это был не единственный фактор, но не брать его в расчет также не стоит.